

Emotienetwerken. Politieke geheugenpaleizen democratischer maken. Ambivalentie. Een realistische spiegel zijn van de maatschappij. Gemarginaliseerde groepen aan het woord laten. Openstaan voor verschillende gedachtegangen. Sociaal. De gepretendeerde neutraliteit verbreken. Postkoloniale museumpolitiek. Balans in autoriteit. Verschillende interpretaties. Multiperspectiviteit. Onevenwichtige perspectieven corrigeren. Transparantie.

Tussen museale- en community expertise

Een handreiking voor meerstemmigheid in musea

Verrijken van een eenzijdig verhaal. Creëren van sociale inclusion. Samenwerken met communities. Participatie. Nieuwe betekenissen toekennen. Erkenning. Culturele diversiteit visualiseren. Co-creatie. Kritisch kijken naar bestaande narratieven. Erkennen van een disbalans. Een dominant discours doorbreken. Dynamisch Erfgoed. Communitymanagement. Verbindingen maken met het heden. Openstaan voor dialoog. Emotionele betekenisgeving. Openstaan voor ambivalentie. Ondergerepresenteerde groepen aan het woord laten.

Colofon

Bij het schrijven van deze handreiking is gebruik gemaakt van interviews met de volgende personen: Danielle Kuijten (Imagine IC), Imara Limon (Amsterdam Museum), Nicole van Dijk (Rotterdam Museum), Valika Smeulders, (Rijksmuseum en KITLV), Richard Kofi (NMVW), Rik Herder (NMVW), Martin Berger (NMVW) en Rita Ouédraogo (RCMC).

Tevens is er gebruik gemaakt van de praktische ervaring bij het afnemen van interviews met cultuur geïnteresseerde participanten met een Curaçaose afkomst: Aishel Marchena, Collin Edson, Dyonna Benett, Gershwin Bonevacia, Giannely Fraites, Laurindo Andrea, Liberta Rosario, Reynold Molina en Tirzo Martha.

Datum: 3 april 2018

Redactie: Guinevere Ras

E-mailadres: guinevereras@gmail.com

Inhoud

Inleiding	4
Stappen bij een meerstemmig proces	
Uitleg stappenplan	5
stap 1: Quicksan meerstemmigheid	6
stap 2: Bepaal het vertrekpunt	10
stap 3: Bepaal met welke communities je gaat samenwerken	12
stap 4: Raadpleeg de community(ies)	13
stap 5: maak een inventarisatie van mogelijke persoonlijke objecten	14
stap 6: verduurzaam het proces	17
Voorbeelden uit de praktijk	
Community - Imagine IC en Ghana Thuis	14
Persoonlijke objecten - Rotterdam Museum en 'Echt Rotterdams Erfgoed'	16
Verduurzaming - Amsterdam Museum en New Narratives	18
Geraadpleegde literatuur	19
Verantwoording	20

Inleiding

Wat is meerstemmigheid?

Meerstemmigheid valt onder alle processen en methodieken die leiden tot gelaagdheid en meerdere perspectieven (multiperspectiviteit) in musea en rondom museale producten zoals: tentoonstellingen, educatieve producten, randprogrammering en collecties en wordt altijd uitgevoerd in samenwerking met een community.

Waarom meerstemmigheid?

Musea zijn niet neutraal. Hooper-Greenhill beargumenteert in haar boek *Museums and the shaping of knowledge* dat een museum geen neutrale entiteit is, maar juist afhankelijk is van economische, politieke en sociale factoren in een bepaalde tijd en plaats. Een concreet voorbeeld van de invloed van deze factoren is de tentoonstellingsgeschiedenis van het Tropenmuseum, als onderdeel van de fusie Nationaal Museum van Wereldculturen (NMVW). In meer dan 150 jaar veranderde het museum van Koloniaal Museum, met tentoonstellingen die de welvaart en ontwikkelingen van koloniën visualiseerden, naar een meer cultuurhistorisch museum die actuele en activistische thema's over culturen programmeert en verbindingen zoekt met de source communities.

De term 'source community' verwijst naar groepen in het verleden waar artefacten en voorwerpen van werden verzameld. Het verwijst eveneens naar de hedendaagse nakomelingen van deze groepen. De term is van toepassing op elke culturele groep van wie het museum heeft verzameld: lokale bevolking, mensen uit de diaspora, immigrantengemeenschappen, religieuze groeperingen, inheemse volkere, etc.

De laatste herinrichting van 1995 tot en met 2009 heeft echter niet direct geleid tot nieuwe connecties met de source community. Dit blijkt uit de wens van oud-conservator en historicus van het Caribisch erfgoed, Alex van Stipriaan, een jaar na de opening

van de herinrichting: "[...] the Tropenmuseum will have to get more involved in the community and give the community more a place in the museum." Het museum moet in zijn ogen een culturele broedplaats worden waar de bezoeker met een migratieachtergrond zich thuis voelt. Een voorbeeld hiervan is het Good Hair Festival in 2016, georganiseerd rondom de tentoonstelling Zwart en Wit. 'Haar' is niet alleen een universeel thema, maar ook een thema waar veel mensen met diverse achtergronden hun identiteit aan ontleenen.

Diversiteit

De migratie uit arbeidstekorten, migratie uit voormalige koloniën en de latere gezinshereniging veranderde de samenstelling van de Nederlandse bevolking. Bijna 50 jaar later is deze diversiteit echter nog niet helemaal vertegenwoordigd binnen musea en museale presentaties. Diversiteit is geen doel, maar is de realiteit en weerspiegeling van de maatschappij waarin wij nu leven. "Van 'diversiteit' moeten we naar 'dekolonisering'. Dat wil zeggen: niet gewoon een extra lijke kleur leggen op de bestaande structuren van instellingen, maar die structuren zelf ontmantelen." Zo luidt een artikel uit het tijdschrift *Rekto:Verso*. Deze handreiking wil onderdeel zijn van de dekolonisering van de tentoonstellingspraktijk en praktische handvatten bieden om structuren te deconstrueren met meerstemmigheid.

Social inclusion

Volgens Ivan Karp, Amerikaanse kunstcriticus over het tentoonstellen van culturen, beschik je als museum over een bepaalde autoritaire macht om te spreken over verhalen van en over culturen. Maar door jarenlang één verhaal te vertellen creëer je een geïnstitutionaliseerde waarheid waarmee je de bezoeker beïnvloedt. Als deze eenzijdig beschreven geschiedenis de bron vormt van waaruit je

informatie put en museale producten maakt, maak je dus in principe producten waar niet iedereen zich mee kan identificeren. Het zorgen voor identificatie in een museale presentatie is een van de cruciale onderdelen voor het bewerkstelligen van social inclusion in musea. Volgens museoloog Sandell kan de representatie van het cultureel erfgoed van multiculturele gemeenschappen zorgen voor sociale inclusie. Een museum wordt in zijn visie gezien als een sociaal construct dat het welzijn van de maatschappij kan bevorderen. Door middel van een volwaardige narratieve representatie worden gemeenschappen betrokken in het maakproces waarmee exclusie wordt tegengegaan.

Het is tijd om het museum terug te geven aan de source community door hen mee te laten bepalen en een stem te geven.

ICOM

Musea hebben volgens de Ethische Code, opgesteld door de International Council of Museums (ICOM), de taak om social inclusion te bewerkstelligen. Naast een evenredige representatie zijn musea ook verantwoordelijk voor breed publieksbereik en samenwerking met diverse gemeenschappen. Een meerstemmige presentatie in samenwerking met gemeenschappen zou een mogelijkheid kunnen bieden om meerdere perspectieven te laten zien over een object of onderwerp.

Diepgang

Mirjam Shatanawi, conservator Midden-Oosten en Noord-Afrika van het Tropenmuseum, vat het belang van een meerstemmige presentatie goed samen in het volgende citaat: "Waarom voor de ene bezoeker een Berbers amulethandje een eigenaardig uitheems object is, voor de ander een uiting van abject bijgeloof en een derde liever niet heeft dat een museum zulke zaken toont omdat ze het beeld van de achterlijke moslim bevestigen. Precies op dit punt schiet de huidige aanpak van het Tropenmuseum - multicultureel in zijn onderwerpen, monocultureel in zijn publieksbenadering - nog tekort." Juist het implementeren van verschillende stemmen uit de samenleving creëert diepgang in

de representatie van een cultureel object, waardoor er verschillende interpretaties mogelijk zijn.

Emotienetwerken

Uiteindelijk zal de implementatie van meerstemmigheid er niet voor zorgen dat alles is opgelost. Er zal altijd een spanning heersen in het tonen van verschillende visies en perspectieven. Dus naast deze implementatie moet een museum ook bezoekers stimuleren om zich in elkaars perspectieven te kunnen verplaatsen en ervoor te zorgen dat begrip en reflectie wordt gestimuleerd. Emotienetwerken is een redelijk nieuw begrip en methode in de erfgoedsector die deze verschillende spanningen en emoties in kaart brengt en reguleert. De grondleggers van het concept: Hester Dibbits (hoogleraar aan de Erasmus Universiteit) en Marlous Willemsen (directeur van Imagine IC), zijn van mening dat emotienetwerken kan leiden tot begrip en reflectie in de vorming van hedendaags erfgoed.

Wat kan je met deze handreiking?

- Museumprofessionals die betrokken zijn in het maakproces van tentoonstellen kunnen deze handreiking gebruiken om meerstemmigheid te implementeren voor, tijdens en na het proces. Om zo meer verbinding te krijgen met communities en de autoriteit te delen.
- Deze handreiking is ontwikkeld aan de hand van theoretische- en praktische kennis uit volkenkundige, stedelijke en participatieve musea, maar de methodiek kan inspirerend en prikkelend zijn voor andere type musea: (kunst)- en (cultuur)historische, technische, maritieme, en meer.
- Met deze handreiking wordt je stap voor stap geholpen om een meerstemmige representatie op poten te zetten. Een hulpmiddel met tips uit het werkveld.

Uitleg stappenplan voor het implementeren van meerstemmigheid

Deze handreiking bestaat uit zes stappen:

- Stap 1: Quickscan meerstemmigheid
- Stap 2: Bepaal het vertrekpunt
- Stap 3: Bepaal met welke communities je gaat samenwerken
- Stap 4: Raadpleeg de community(ies)
- Stap 5: Maak een inventarisatie van mogelijke persoonlijke objecten
- Stap 6: Verduurzaam het proces

In stap 1 wordt de mate van meerstemmigheid binnen de organisatie gemeten en komt naar voren op welke gebieden meerstemmigheid kan worden gecreëerd of verbeterd. Met deze bevindingen bepaal je bij stap 2 vervolgens wat het vertrekpunt wordt van het meerstemmig product. Na het bepalen van het vertrekpunt maak je in stap 3 een inventarisatie van communities waar je mee kan samenwerken en weeg je kritisch af welke communities aan bod zullen komen. Bij het raadplegen van de communities in stap 4 worden veel tips gegeven in de omgang en benadering. Voor stap 5 maak je een inventarisatie van mogelijke persoonlijke objecten van de communities die je hebt geraadpleegd en ter sprake zijn gekomen tijdens de gesprekken. Ten slotte bij stap 6 bekijk je vervolgens op welke manieren je de meerstemmige processen kan verduurzamen. De verschillende stappen worden per stap toegelicht en worden onderbouwd met meerdere voorbeelden uit de praktijk.

Stap 1: Quickscan meerstemmigheid

Voordat een meerstemmig proces van start kan gaan, is het belangrijk om de huidige stand van zaken in kaart te brengen. Met de quickscan op de volgende pagina kan je meten in hoeverre jouw organisatie al gebruik maakt van meerstemmigheid en kan je achterhalen op welke terreinen meerstemmigheid geïmplementeerd kan worden of kan worden verbeterd.

Meerstemmigheid wordt in het werkveld soms in één adem genoemd met culturele diversiteit. Dat betekent dat meerstemmigheid organisatiebreed kan worden geïmplementeerd. Maar meerstemmigheid wordt in deze handreiking niet gezien als een synoniem van dit begrip maar, eerder als een onderdeel en vereiste voor culturele diversiteit. Deze quickscan is afgebakend tot enkel meerstemmigheid in de tentoonstellingspraktijk. Kijk voor een quickscan voor culturele diversiteit naar de website van Code Culturele Diversiteit voor een aanvulling op deze methode.

Hoe werkt deze quickscan?

In de quickscan zijn stellingen opgenomen die onmisbaar zijn voor het creëren van meerstemmigheid in de museale praktijk. Vul naar eigen inzicht in, in hoeverre de organisatie wel (+) of niet (-) voldoet aan de gegeven stelling. Als de organisatie uitblinkt in de gegeven stelling, mogen er twee plussen (++) worden toegekend. Aan het eind mogen de plussen en minnen van elkaar worden afgetrokken. Onderaan de quickscan kan je de score vergelijken en kan besloten worden wat de vervolgstappen zijn.

Tip

Deze quickscan kan aan het eind van stap 5 worden herhaald om te meten in hoeverre het beoogde project daadwerkelijk heeft bijgedragen aan meerstemmigheid. Door herhaling van het proces kan de ontwikkeling in meerstemmigheid ook worden bijgehouden.

Quicksan Meerstemmigheid

Categorie	-	+	++
Organisatie			
Het museum heeft binnen de organisatie een brede vertegenwoordiging van medewerkers met diverse achtergronden.			
Het museum werkt continu samen met cultureel diverse organisaties			
Het museum heeft een speciale medewerker in dienst die actief contact onderhoudt met communities en deze communities betreft in projecten			
Collecties			
Verschillende communities spelen een actieve rol in de besluitvorming van collectie aankopen en invulling van het verzamelbeleid			
Het museum is in het bezit van hedendaagse objecten van (source) communities			
Communities			
Het museum weet welke communities relevant zijn voor de organisatie			
Het museum weet waar de communities zich bevinden en weet deze te bereiken			
Het museum betreft de (source) communities			
Het museum onderhoudt een netwerk van diverse communities			
Het museum participeert actief mee met de communities			
Het museum zoekt ook naar minder zichtbare communityleden			
Het museum biedt een permanente publieke ruimte waar de communities op een laagdrempelige manier kunnen participeren			
Het museum implementeert feedback van de communities in het maakproces en in het vervolgtraject			
Het museum laat niet een persoon uit de community een representant zijn voor zijn of haar community			
Het museum maakt gebruik van emotienetwerken om emoties en spanningen in kaart te brengen en te reguleren			
Het museum gaat zorgvuldig om in de formulering van vragen voor een community			
Het museum let bij de werving op een diverse groep in leeftijd, gender, afkomst en affiniteit			
Narratief			
Het museum maakt gebruik van persoonlijke verhalen			
Het museum is constant actief op zoek naar alternatieve verhalen			
Het museum creëert balans in expertise tussen de organisatie en de communities			
Het museum vertelt alternatieve narratieven			
Het museum gebruikt input van communities om narratieven te vormen			
Het museum biedt gelaagdheid in informatie, minstens in combinatie met persoonlijke verhalen van de communities			
Het museum maakt gebruik van cultureel diverse gastondleiders met een andere kijk op de collectie of narratieven. (bijvoorbeeld mensen buiten de museale sector)			
Het museum biedt in tentoonstellingsnarratieven ruimte voor eigen interpretatie en betekenisgeving			
Het museum laat andere medewerkers (dan alleen de conservatoren) aan het woord in tentoonstellingsteksten			
Het museum is in gesproken of geschreven tentoonstellingstekst transparant over wie er aan het woord is			

Autoriteit			
Het museum creëert balans in autoriteit			
Het museum biedt ruimte voor ambivalentie			
Het museum neemt beslissingen in samenwerking met communities			
Het museum neemt in het proces een rol in als facilitator			
Educatie			
Het museum ontwikkelt educatieve producten in samenwerking met communities			
Het museum ontwikkelt educatieve producten waarbij meerdere perspectieven aan bod komen			
Het museum ontwikkelt educatieve producten waarbij gedeeld begrip wordt gestimuleerd (shared understanding)			
Totaal			

<10 punten

Het museum creëert weinig mogelijkheden om meerstemmigheid te implementeren in het museum. Dit is een mooi moment om de eerste stap te zetten en draagvlak te creëren voor meerstemmigheid binnen het museum. Allereerst bekijk je de quickscan opnieuw en kies je één categorie met daarbij maximaal drie processen waar je de komende tijd extra aandacht aan gaat besteden en formuleert tot actiepunten. Een extra advies is ook om de aanbevolen en geraadpleegde literatuur op bladzijde 19 te bekijken. Met deze gewonnen kennis en geformuleerde actiepunten doorloop je vervolgens de stappen in deze handreiking en ga je aan de slag met praktische handvatten om meerstemmigheid te implementeren.

20+ punten

Het museum is zich bewust van meerstemmigheid, maar voert dit niet actief uit in het beleid. Bekijk de quickscan en kies welke van de bovenstaande processen jouw organisatie gaat implementeren of gaat verbeteren, afhankelijk van de scores op de verschillende categorieën. Vervolgens neem je deze actiepunten mee en doorloop je de stappen in deze handreiking.

35+ punten

Het museum is zich zeer bewust van meerstemmigheid en voert dit actief uit in het beleid. Dit betekent niet dat je nu als museum achterover kan leunen. Werken met communities en meerstemmigheid blijft een ongoing proces. Daarbij maak je in het proces altijd selecties en selecties maken betekent dat het onontkoombaar is om geen communities uit te sluiten. Let daarom altijd op dat je kritisch blijft in je selecties en niet altijd bepaalde communities voorrang geeft. Bekijk de quickscan, markeer waar je als museum meer in kan uitblinken en blijf op zoek gaan naar nieuwe verbindingen en mogelijkheden om meerstemmigheid te verduurzamen in de tentoonstellingspraktijk. Hierna doorloop je de volgende stappen in de handreiking.

“

Het zou mooi zijn als de communtiy zo veel mogelijk betrokken zou worden in het tentoonstellingsproces. Dus in collectie, en dat de macht niet meer bij het museum ligt maar dat je dat ook deelt. Maar ook in uitvoerende dingen als schrijven, fotograferen of filmen. In dat maakproces zou het ook mooi zijn als mensen veel meer kunnen bijdragen.

”

- Nicole van Dijk

Projectleider bij Museum Rotterdam

Stap 2. Bepaal het vertrekpunt

Nu het duidelijk is op welke vlakken meerstemmigheid kan worden gecreëerd of verbeterd, ligt de volgende stap in het bepalen van het vertrekpunt: thema, community of collectie. Hieronder vind je drie voorbeelden uit de praktijk.

Thema

Je kan er voor kiezen om een algemeen, maatschappelijk en actueel thema als vertrekpunt te nemen waar je verschillende communities en perspectieven omheen verzamelt.

Een recent voorbeeld is de tentoonstelling *Heden van het Slavernijverleden*, t/m 2019 te zien in het Tropenmuseum. Deze tentoonstelling laat drie verschillende perspectieven zien rondom het thema. Bij elk subthema is een interview te zien van één van de vier sleutelfiguren in het actuele debat: Gloria Wekker, Karwan Fatah-Black, Amade M'charek en Marian Markelo. Zij bieden vanuit hun onderzoek en kennis een externe informatieve laag aan de tentoonstelling. Bij het subthema stereotypering biedt Gloria Wekker bijvoorbeeld een theoretisch kader met begrippen als 'cultureel archief' en 'white innocence'. De intro en outro zijn beiden voorzien van *spoken word*. Creatieve literaire overdrachten waarbij Onias Landveld met het perspectief van tot slaaf gemaakte spreekt en Dorothy Blokland een persoonlijk en hedendaags perspectief biedt: "Ik ben vrij maar nog steeds gevangen."

Bij het thema toekomst vertelt de source community, dat bestaat uit o.a. mensen met een Surinaamse of Antilliaanse afkomst, vanuit het persoonlijk perspectief. Hoe zij in het dagelijks leven geconfronteerd worden met de erfenissen van het slavernijverleden.

Experts

Van links naar rechts: Gloria Wekker, Amade M'charek, Karwan Fatah-Black en Marian Markelo.

Source community

Een source communitylid

Literaire overdracht

Dorothy Blokland

Collectie

Een probleem dat zich kan voordoen in de tentoonstellingspraktijk is het ontbreken van informatie over objecten. Dat bemoeilijkt het tentoonstellingsproces. Naast het doen van nieuw wetenschappelijk onderzoek (zoals beschreven bij de tip) is het mogelijk om nieuwe en verschillende persoonlijke perspectieven toe te voegen om de collectie te ontsluiten. Bij volkenkundige collecties kan dit gedaan worden door het perspectief van de gebruiker te veranderen.

Vitrine met daarin een voetboei en brandmerk in de tentoonstelling *Heden van het Slavernijverleden*

Community

Een ander vertrekpunt kan de source community zijn. Het kan zijn dat je een nieuw onderzoek wil ontsluiten of actueel thema bespreekbaar wil maken. Maak dan een keuze uit een deelidentiteit of thema binnen een source community. Een voorbeeld van deze benadering is Ghana Thuis, een tentoonstellingsproject van Imagine IC. Het 60-jarig jubileum van de onafhankelijkheid van Ghana was de aanleiding om een tentoonstelling te wijden aan Ghana. Tevens een reden om te filosoferen over de betekenis van thuisvoelen en welke rol objecten en tradities uit Ghana in Nederland hier een rol in spelen. (Op bladzijde 13 is meer informatie te lezen over dit project.)

Communityleden bekijken de tentoonstelling *Ghana Thuis*

Het Tropenmuseum heeft bij de tentoonstelling *Heden van het Slavernijverleden* experts uitgenodigd om vanuit meerdere perspectieven de slavernij collectie te bekijken. Zo vroeg de activistische groep Decolonize The Museum zich af hoe het voor een planter geweest moest zijn om de menselijkheid weg te nemen bij een tot slaafgemaakte door een brandmerk te plaatsen. In plaats van bijvoorbeeld het vaak gebruikte narratief en perspectief van de tot slaaf gemaakte die de pijnlijke verbranding moest ondergaan, keerde het Tropenmuseum het perspectief om met behulp van een kritisch oog van de activistische groep: Hoe moet de plantagehouder zich hebben gevoeld bij het wegnemen van de menselijkheid van een persoon? Neemt die daad tegelijkertijd niet de menselijkheid van de planter ook weg?

Tip

Een onmisbare voorwaarde voor dit proces is nieuw onderzoek blijven doen op bestaande en nieuwe literatuur en collectie en het blijven uitvoeren van publieksonderzoek. De geschiedenis van source communities is vaak een koloniale geschiedenis. Deze geschiedenis is voorheen bekeken en beschreven vanuit het perspectief van de kolonisator. Het is dus van belang om opnieuw naar dezelfde bronnen en geschiedenis te kijken om zo nieuwe perspectieven te creëren en nieuwe verhalen te vormen.

Stap 3. Bepaal met welke communities je gaat samenwerken

Bij deze stap maak je een selectie van een community. De prioriteit ligt bij de source community, dit betekent niet dat je uitsluitend met deze groepen samenwerkt, maar in het proces wel altijd deze groep als vertrekpunt ziet. Als je als museum nog niet met alle source communities hebt samengewerkt, kan er eerst een inventarisatie gemaakt worden welke communities aan bod zijn gekomen in het tentoonstellingsbeleid en welke niet. Hieronder vind je de prioritering in selecties:

1. source community;
2. niet eerder gerepresenteerde of ondergerepresenteerde communities (gemarginaliseerd);
3. iedereen die affiniteit voelt met de bovenstaande communities (denk voor bonuspunten aan emotienetwerken en het uitnodigen van zowel positief als negatief gestemden).

Tips

Doe onderzoek naar de geselecteerde community. Ga de wijken in, bezoek relevante lezingen, organisaties en ga gesprekken aan. Meerstemmigheid is een vorm van duurzame marketing waarbij je moet investeren in het creëren en behouden van duurzame relaties.

Houd bij het selecteren van een groep rekening met een diverse vertegenwoordiging in gender, leeftijd, afkomst en affiniteit voor het verkrijgen van gelaagdheid in meningen en perspectieven.

Houd vooral ook in de gaten dat je niet altijd en alleen kiest voor de makkelijk te bereiken groepen die vaker participeren en aan het woord komen. Blijf constant op zoek naar nieuwe netwerken en verbindingen.

“

Participatie is een recht, geen plicht. Daarbij is een museum een construct dat we bedacht hebben en nu vinden we opeens dat iedereen moet participeren? Ik vind dat iets kunstmatigs hebben. Het is goed om te streven naar inclusiviteit, maar volledige inclusiviteit bestaat niet. Het enige wat je kan doen is zorgen dat je zo open mogelijk en transparant mogelijk bent over wat je doet en hoe je dat doet. Dat je mensen een kans geeft. Maar wij vragen ons ook af of we wel iedereen een stem willen geven. Iets wat je je moet afvragen is bijvoorbeeld of je Wilders wel een platform wil geven. Het hangt helemaal van de context af, maar met meerstemmigheid probeer je een veilige ruimte te creëren en op het moment dat die veilige ruimte in het geding komt moet je als instelling daar ook op in grijpen.

”

- Danielle Kuijten
Projectmedewerker bij Imagine IC

Stap 4: Raadpleeg de community(ies)

Laten we allereerst vooropstellen dat dé community niet bestaat. Verschillende mensen zijn bereid om te participeren omdat zij affiniteit hebben met een bepaald thema. Een community wordt in deze handreiking daarom gezien als een groep participanten met een gedeelde deelidentiteit en affiniteit en bereid zijn om museaal te participeren. De wens vanuit de community om te participeren en te co-creëren maakt samenwerken niet alleen een middel om tentoonstellingsnarratieven te vormen, maar ook om communities tegemoet te komen.

Nu je weet op welke vlakken meerstemmigheid kan worden verbeterd of gecreëerd, breng je in de tweede stap de behoeftes in kaart van de specifieke community die je wilt aanspreken en een meerstemmig product mee wilt maken. Het is belangrijk om samen te werken met communities om zo te voorkomen dat je een verhaal over hen vertelt en 'othering' voorkomt. Het begrip othering heeft zijn herkomst in de geneeskunde en verwijst volgens onderzoeker Canales naar het proces waarbij een groep mensen die als anders worden beschouwd, worden gemarkeerd en benoemd. Waarbij je dus vanuit een bepaalde distantie over mensen praat.

Welke actualiteiten spelen er? Welke verhalen moeten verteld worden? Door wie worden deze verhalen verteld? Dit zijn enkele vragen waarbij stilgestaan moet worden. Juist om te voorkomen dat je vóór een community spreekt is het daarom van belang om altijd in samenspraak beslissingen te nemen. Ook om op deze manier op zoek te gaan naar de alternatieve verhalen die het dominante discours kunnen verbreden en aanvullen. Bij deze stap wordt niet verteld wie nu het laatste woord heeft omdat dit per situatie verschilt, blijf echter wel kritisch.

Tips

- Bedenk wel dat het leggen van contact en creëren van nog-niet bestaande focusgroepen of netwerken een duurzaam proces is wat niet enkel in een klein traject kan worden verwezenlijkt.
- Leg de gesprekken met de communities vast. De verschillende meningen kunnen erg waardevol zijn om inzicht te krijgen op hoe bepaalde verhalen en/of objecten worden gewaardeerd door diverse mensen.
- Neem bij het formuleren van interviewvragen altijd twee stappen terug. De complexiteit van persoonlijke geschiedenissen, identiteit en erfgoed vergt tijd en objectieve vraagstellingen. Reflecteer bij elke vraag die je stelt.

Nog meer tips

- Neem als museumprofessional tijdens bijeenkomsten met communities een faciliterende rol in. Als de organisatie zich te veel op de voorgrond bevindt en stuurt, zullen participanten minder geneigd zijn hun persoonlijke verhalen te delen.

Reserveer budget voor de participerende community. Als museumprofessionals betaald kunnen worden voor hun expertise, kunnen de deelnemers die hun persoonlijke verhalen, ofwel hun emotionele expertise delen, ook betaald worden. Al gaat het maar om een kleine gift.

- Creëer shared authority. Het doel van een meerstemmig product is niet om de waarheid te formuleren. Er moet dus balans worden gecreëerd tussen de kennis van museummedewerkers en de kennis en emoties van de communities.

- Wees transparant naar de community in de selecties en keuzes die worden gemaakt om zo ook aan verwachtingsmanagement te doen en misverstanden te voorkomen.

Do voor gevorderden:

- Zoek de wrijving op en maak gebruik van emotie-netwerken. Selecteer de samenwerkingsgroep niet alleen uit gelijkgestemden, maar nodig ook participanten uit die hele andere gevoelens, perspectieven en meningen hebben over een bepaalde erfgoedkwesitie.

Don'ts:

- Een persoon laten spreken voor een gehele community of één participant een representant laten zijn voor die community. Er bestaat bijvoorbeeld niet zoiets als één Curaçaoënaar of één Nederlander. Een groep is nooit homogeen, dus ieder individu is uniek.
- Maak niet te snel beslissingen tijdens het meerstemmig proces. Constant in gesprek gaan met verschillende partijen is tijdsintensief, maar wel belangrijk in het maken van besluiten.

Voorbeeldcase Communities

Imagine IC - Ghana Thuis

Een meerstemmig product begint bij Imagine IC met een idee vanuit de gemeenschap of het instituut zelf en vormt zich langzaam tot een tentoonstelling door middel van vele bijeenkomsten met de beoogde community. Zoals bij de tentoonstelling *Ghana Thuis*, in samenwerking met het Tropenmuseum.

Het idee van *Ghana Thuis* ontstond naar aanleiding van het 60-jarig jubileum van de onafhankelijkheid van Ghana, met de vraag hoe iemand zich thuis voelt en in hoeverre objecten en tradities daar een rol in spelen. Vragen omtrent deze thematiek werden uitgezet in het netwerk van Imagine IC door middel van zogenaamde 'ronde-tafel-bijeenkomsten'. Bij het selecteren van genodigden waren zij zich bewust van het vormen van een diverse groep in leeftijd, gender, afkomst en affiniteit. Afkomst, omdat niet alleen mensen met een Ghanese afkomst affiniteit hebben met de Ghanese cultuur: "Het mooie en onverwachte was dat sommige participanten met een Surinaamse afkomst ontzettend veel wisten te vertellen over hun connectie en verhalen over Ghana", aldus Danielle Kuijten, projectleider bij Imagine IC. Dit voorbeeld benadrukt het belang van het uitnodigen van niet alleen de voordehand liggende groep (mensen met een Ghanese afkomst).

Onderzoeker van het RCMC, Rita Ouédraogo, was ook betrokken bij het project en merkte bijvoorbeeld ook op dat het in de Ghanese cultuur ook voorkomt dat de jongere generatie uit respect niet spreekt wanneer een oudere aan het woord is. Hoewel je dus wellicht goed bezig bent in het vormen van een representatieve en diverse selectie is het in de praktijk dus ook realistisch dat er per participatiegroep een aangepaste vorm moet worden gecreëerd om verschillende verhalen op te pikken. Werken met communities is *trial and error*.

Tijdens deze bijeenkomsten werd een inventarisatie gemaakt van persoonlijke verhalen en objecten. Zodra deze inventarisatie rond was, kregen de participanten een lijst met relevante en/of verwante objecten van het Tropenmuseum die van origine uit Ghana komen en mochten zij één object kiezen waar zij persoonlijke affiniteit mee voelden. De documentatie van de individuele participanten

die hun verhaal vertellen met een object worden vervolgens collectie van Imagine IC.

De combinatie van deze selectie en de persoonlijke verhalen en objecten vormden uiteindelijk de tentoonstelling *Ghana Thuis*. Maar de tentoonstelling markeerde niet het einde van het proces, praten over abstracte materie zoals identiteitsvorming vergt tijd en leiden vaak niet direct tot concrete oplossingen of antwoorden. Imagine IC loste dit op door na de opening publieke discussieavonden te organiseren onder de naam 'Gespreksstof'. Zoals op de afbeelding hieronder te zien is, gingen rapper Akwasi en zanger Amartey samen met het publiek verder met de thematiek 'thuis'.

Akwasi en Amartey in gesprek bij Gespreksstof Ghana Thuis bij Imagine IC

Stap 5: Maak een inventarisatie van mogelijke persoonlijke objecten

Als bestaande objecten niet het verhaal kunnen vertellen over de nieuwe narratieven en perspectieven, is het van belang om persoonlijke collecties in bruikleen te nemen. Of op langere termijn wellicht deze persoonlijke en hedendaagse collectie aan te kopen en/of het verzamelbeleid aan te passen.

Als die bestaande collectie niet het verhaal kan vertellen over nieuwe verhalen is het bovendien belangrijk voor communities om nieuwe betekenissen toe te kennen aan deze collectie en verbanden te zoeken met de actualiteit. Als objecten niet meebewegen met hedendaagse betekenissen worden ze irrelevant.

Tip

Blijf buiten de kaders denken en richt je niet te veel op objecten. Tijdens gesprekken kan het namelijk vaak voorkomen dat bepaalde vormen van immaterieel erfgoed worden aangestipt. Dat niet tastbare erfgoed kan bijvoorbeeld tastbaar worden gemaakt d.m.v. opname van interviews, symbolische objecten, audiotours, of gastrondleidingen.

Waarom?

Het opnemen van persoonlijke en hedendaagse objecten en verhalen van communities is belangrijk voor de erkenning van het erfgoed van de communities die in de tentoonstellingsgeschiedenis weinig of niet aan bod zijn gekomen. Door herkenning en identificatie zullen zij zich eerder onderdeel van het museum voelen.

Ghanese Kente doek

Voorbeeldcase Persoonlijke objecten Rotterdam Museum - 'Echt Rotterdams Erfgoed'

Projectleider van het Rotterdam Museum, Nicole van Dijk, vindt het belangrijk dat je als museum actief mee-participeert met als doel om de gemeenschappen te ondersteunen. Het hedendaags collectioneren kan op deze manier behoorlijk politiek worden.

Een concreet voorbeeld van dit politieke en participatieve erfgoed is de sambalman. Maurice Declercq is onder de Rotterdammers beter bekend als de sambalman of Dr. Mau. In de avonduren verkoopt hij zijn zelfgemaakte sambal en chutneys aan het uitgaanspubliek. In tegenstelling tot veel opdringerige straatverkopers wordt de sambalman wel gewaardeerd en is zelfs door de Rotterdammers aangedragen als Echt Rotterdams Erfgoed. Het nieuwe collectieproject Echt Rotterdams Erfgoed is een dynamische verzameling van mensen, objecten en ontwikkelingen die een rol spelen en verbinding maken in de hedendaagse stad en wordt aangedragen door Rotterdammers of in samenspraak met het museum.

Met deze collectie maakt het museum tevens verbindingen met de bestaande historische collectie. Naast de sambalman staat namelijk een pindatrommel en een kaart tentoongesteld met daarop een afbeelding van een Chinese verkoper, zoals te zien is op de afbeelding hier-naast. Deze objecten vertellen het verhaal van Chinese matrozen die in het begin van de jaren '30 als reactie op de crisis en het verlies van werk pindakoekjes zijn gaan verkopen op straat. Op deze manier biedt de verbinding tussen de objecten ook een extra laag aan de tentoonstelling.

Opstelling van de sambalman en potjes sambal in de tentoonstelling Rotterdammers en hun erfgoed in Museum Rotterdam

Opstelling van de pindatrommel met aan de linkerkant een kaart van een Chinese verkoper in de tentoonstelling Rotterdammers en hun erfgoed in Museum Rotterdam

Stap 6: Verduurzaam het proces

Idealiter moet meerstemmigheid voor een optimale uitwerking verduurzaamd worden binnen de onderstaande toegelichte museumvariabelen. Echter is een iedere categorie op zich geen verduurzaming van meerstemmigheid, maar kan eerder worden beschouwd als onderdelen van de verduurzaming.

Organisatie

Medewerkers met een cultureel diverse achtergrond hebben vaak al een cultureel divers netwerk en zijn zich vaker bewust van ontbrekende en alternatieve perspectieven. Verduurzaming van meerstemmigheid kan hierdoor het best al in de organisatie worden verweven. Zie voor meer informatie over de implementatie van culturele diversiteit binnen organisaties de website van Code Culturele Diversiteit onder de P van Personeel.

Collectie

Zoals besproken bij stap 5 kan het voorkomen dat de bestaande collectie geen verbindingen kan maken met nieuwe verhalen en perspectieven. Voor verduurzaming kan dus ook gekozen worden om middels participatief collectioneren meerstemmigheid te verankeren in de collectie.

Tentoonstellingen

Door continu meerstemmige processen te verenigen in tentoonstellingen kunnen nieuwe en onontdekte verhalen ontsloten worden en bijdragen aan de representatie van communities.

Randprogrammering

Het kan vaak voorkomen dat gesprekken met communities door complexe thema's en vraagstukken niet leiden tot een doel die je als organisatie hebt gesteld, of dat het proces langer duurt dan verwacht. Een voorbeeld uit de praktijk is eerder toegelicht bij het project *Ghana Thuis*. De complexiteit van het thema van 'objecten uit de diaspora en het gevoel van thuis', zorgde voor veel gespreksstof. Meer gespreksstof dan er tijd was in het projectplan. Imagine IC loste dit op door na de opening van de tentoonstelling regelmatig publieke avonden te organiseren waarbij ook een grotere groep kon blijven napraten over deze thematiek.

Relatiebeheer / community management

Blijf contact houden met het opgebouwde community-netwerk. In een relatie moet tijd worden geïnvesteerd, je houdt elkaar op de hoogte en vertelt elkaar hoe het gaat. Als je niet contact blijft houden verlies je het gecreëerde draagvlak. Dus naast het sturen van nieuwsbrieven en uitnodigingen van openingen kan je daarom ook community-bijeenkomsten organiseren. De gespreksstof bij deze bijeenkomsten kan ook weer leiden tot inspiratie voor nieuwe tentoonstellingsthema's, verbreding en versterking van het netwerk of voorstellen voor collecties. Daarbij is het van belang om altijd feedback van het publiek en communities mee te nemen naar het volgende project.

Quickscan

De quickscan voor meerstemmigheid is een middel dat ook na het project kan worden gebruikt om te controleren of de gestelde actiepunten daadwerkelijk zijn uitgevoerd. Maar ook kan continue gebruik van de quickscan de ontwikkeling in meerstemmigheid meten.

“

Bij elk project begin je weer opnieuw om te kijken hoe je die meerstemmigheid kan krijgen en dan krijg je weer een gekke discussie over de grondslag daarvan. In die zin moet je ook organisatie breed al een plan opzetten. Zelf denk ik dat het heel concreet kan door niet meer te kijken hoe je dat doet met het team dat je hebt, maar hoe maak je ook je team diverser. Net zoals Black Archives en Vereniging Ons Suriname hoef je het niet te hebben over meerstemmigheid want dat is al gerepresenteerd binnen de organisatie.”

- Imara Limon
Curator bij Amsterdam Museum

Voorbeeldcase Verduurzaming

Amsterdam Museum - New Narratives

“Meerstemmigheid gaat over perspectieven en niet individuele verhalen, maar juist het dominante narratief verbreden en kijken wat er ontbreekt. Eerst de identificatie van wat is het, wat ontbreekt er en dan pas gaan aanvullen.” Het gaat om een grotere structuur dan een incidenteel verhaal erbij”, aldus Imara Limon, curator van het Amsterdam Museum. Een voorbeeld van deze benadering is te herkennen in *New Narratives*. Alternatieve rondleidingen rondom tentoonstellingen waarbij het publiek met een gastronomische kennis maakt met andere verhaallijnen dan de traditionele kunsthistorie.

Om die verschillende perspectieven te onderzoeken, worden professionals uit de culturele sector met verschillende achtergronden uitgenodigd als gastronomische leider. Bij de tentoonstelling: *Bol en Flinck - Rembrandts Meesterleerlingen*, werd bijvoorbeeld theatermaker en schrijver Jörgen Tjon A Fong uitgenodigd. Tijdens zijn rondleiding vertelde hij aan het publiek dat hij een zwart bijfiguur herkende op het schilderij op de afbeelding hiernaast. Het ontbreken van informatie van dit bijfiguur intrigeerde hem waardoor hij op zoek ging naar antwoorden. In zijn zoektocht naar het antwoord kon geen kunsthistoricus hem het antwoord geven wie dit bijfiguur precies is en waarom hij is afgebeeld. Als reactie hierop stelde hij prikkelende vragen aan het publiek zodat zij zelf een invulling konden maken.

Jörgen Tjon A Fong voor het schilderij: *Dubbelportret van Jan van der Voort en zijn zuster Catharina van der Voort, met een bediende* in Amsterdam Museum

Geraadpleegd literatuur en suggesties voor verder lezen

Bennett, The Exhibitionary complex, in: *Culture/power/history. A reader in contemporary social theory*, Dirks, G. Eley S. B., Ortnor ed., USA: Princeton University Press, 1994. 353-354

Black, G., *Transforming Museums in the Twenty-first Century*. London: Routledge, 2012.

Bodo, S., Gibbs, K., Sani, M., ed., *Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe* (2009), http://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/service/Handbook_MAPforID_EN.pdf.

Canales, M., K., "Othering: Toward an Understanding of Difference", *Advances in Nursing Science* 22 (2000).

CBS, "Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en herkomst-groepering, 1 januari" (versie 18 juli 2017). <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37325&D1=a&D2=0&D3=0&D4=0&D5=0-4,137,152,220,237&D6=0,4,9,14,18-19&HD=171017-1105&HDR=G2,G1,G3,T&STB=G4,G5>.

Code Culturele Diversiteit, "De Code" (versie onbekend), <http://codeculturelediversiteit.com>.

Dartel, D., ed., *Tropenmuseum for a Change. Present between Past and Future. A symposium report*. 11 December 2011, Tropenmuseum. Amsterdam: Kit Publishers, 2009.

Duuren, D., *Physical anthropology reconsidered; human remains at the Tropenmuseum*, Amsterdam: KIT, 2007.

Faro, "Meerstemmig erfgoed - multiperspectiviteit in erfgoed-educatie" (versie onbekend), <https://faro.be/projectendatabank/meerstemmig-erfgoed-multiperspectiviteit-in-erfgoed-educatie>.

Flemming, D., "Mission, values, vision" In: E.Nightingale, E. en R.Sandell,ed., *Museums, Equality and Social Justice*. Londen: Routledge, 2013, 72-80.

Hooper, E. H., *Museums and the shaping of knowledge*, London: Routledge, 1992.

ICOM, *Ethische code voor musea*. http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/dutch.pdf.

Karp, I., (ed.), Introduction: *Museums and Communities: The Politics of Public Culture*. (Washington: Smithsonian Books, 1992.

Kossmann, H., ed., *De narratieve ruimte, Over de kunst van het tentoonstellen*, Rotterdam: Uitgeverij 010, 2012.

Lin, L., "Sambalman is cultureel erfgoed van Rotterdam" (versie 27 november 2017), <https://www.ad.nl/rotterdam/sambalman-is-cultureel-erfgoed-van-rotterdam~a2d85e7b/>

Limon, I., Molen, T., "De discussie over ons verleden is waardevoller dan de conclusie of je iets behoudt of verwij-dert" (versie 19 januari 2018), <https://www.volkskrant.nl/opinie/de-discussie-over-ons-verleden-is-waardevoller-dan-de-conclusie-of-je-iets-behoudt-of-verwijdert~a4559384/>

Philips, R. B., "Introduction: Community Collaboration in exhibitions: Toward a Dialogical Paradigm" in: Laura Peers and Alison K. Brown, ed., *Museums and Source Communi-ties*. London: Routledge, 2005, 155-170.

Rana, J., Willemsen, H., Dibbits, H., C., "Moved by the tears of others: emotion networking in the heritage sphere", *Inter-national Journal of Heritage Studies* (2017).

Sandell, R., 'Social inclusion, the museum and the dynami-cs of sectoral change', *Museum and Society* 1.

Scott, M. K., 'Engaging with pasts in the present: Curators, Communities, and Exhibition Practice', *Museum Anthropol-ogy* 35 (2012), 1-9.

Shatanawi, M., 'Echte diversiteit overstijgt platte keuzes', in: Hester Dibbits (red.), *Splitsen of Knopen? Over volkscultuur in Nederland*, Rotterdam, 2009.

Vertovec, S., *Transnationalism*, New York, Routledge, 2009.

Witcomb, A., ed., 'Toward a pedagogy of feeling, Under-standing How Museums Create a Space for Cross Cultural Encounters' in: Michelle Henning (ed.), *The International Handbooks of Museum Studies. Volume 1*. Museum Media. New York: Wiley& Blackwell, 2015.

Verantwoording

Korte samenvatting onderzoek

Deze handreiking is gemaakt naar aanleiding van het praktijkonderzoek: *Un man ta laba otro, tur dos ta bira limpi, Een onderzoek naar hoe het Curaçaose erfgoed op een meerstemmige manier gepresenteerd kan worden in het Tropenmuseum*. Dit onderzoek is gestart vanuit de vraag hoe objecten en verhalen, die van belang zijn voor de Curaçaose gemeenschap, in de nieuwe vaste opstelling van het Tropenmuseum kunnen zorgen voor betere representatie van deze gemeenschap.

Allereerst is de collectie- en tentoonstellingsgeschiedenis van het Tropenmuseum onderzocht. Het Tropenmuseum is in 1864 opgericht als Koloniaal Museum om ondernemers kennis te laten maken met de tropische grondstoffen en producten die de verschillende gemeenschappen produceerden. Hoewel het museum door de jaren heen het verzamel- en tentoonstellingsbeleid veranderde, blijft het lastig om andere verhalen te vertellen over een collectie dat is verzameld vanuit het perspectief van de kolonisator. Daarbij ontbrak er vaak informatie over de collectie van de voormalige Nederlandse Antillen. Conservatoren loste dit destijds op door tentoonstellingen te maken over de connecties tussen Curaçao en Nederland of confronteerden zij de bezoekers in de tentoonstellings teksten op een reflectieve wijze: “Zouden de collecties van het Tropenmuseum meer vertellen over de aandacht van Nederland voor de Antillen dan over de Antillen zelf?” Medewerkers van het museum hoorden echter vaak klachten van bezoekers met een Curaçaose achtergrond. Zij waren ontevreden over de representatie van hun cultuur.

Vanuit het onderzoek over storytelling en narratief kwam naar voren dat meerstemmigheid een goede methode is om nieuwe verhalen te vertellen en meerdere perspectieven te laten zien door samenwerking met communities. Hiermee zorg je voor een betere representatie en deel je als museum ook autoriteit, zeggenschap en eigenaarschap.

Interviews

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van literatuuronderzoek, archiefonderzoek en interviews. Om in kaart te brengen hoe meerstemmigheid in de praktijk wordt geïmplementeerd, zijn er drie praktische voorbeelden van meerstemmigheid geanalyseerd in Amsterdam Museum, Imagine IC en Museum Rotterdam. Deze culturele instellingen zijn gekozen doordat zij vooruitstrevend zijn in het gebruik van een meerstemmige presentatie. Om deze meerstemmige processen te achterhalen zijn interviews met Nicole van Dijk (curator-projectleider van Museum Rotterdam), Imara Limon (initiator van de New Narratives rondleidingen van Amsterdam Museum) en Danielle Kuijten (Projectleider van Imagine IC) afgenomen.

Richard Kofi (tentoonstellingsmaker NMVW) en Rik Herder (tentoonstellingsmaker NMVW) zijn bevraagd over de toepassing van meerstemmigheid binnen de tentoonstellingen van het Tropenmuseum en Martin Berger (conservator Midden- en Zuid-Amerika van NMVW) is geïnterviewd over de ‘Antillen-collectie’.

Hiernaast zijn er negen interviews afgenomen met cultuurgeïntereseerde Curacaoenaren uit drie verschillende generaties, waarbij rekening werd gehouden in en brede vertegenwoordiging in gender en beroepen: Aishel Marchena, Collin Edson, Dyonna Benett, Gershwin Bonevacia, Giannely Fraites, Laurindo Andrea, Liberta Rosario, Reynold Molina en Tirzo Martha. Deze interviews zijn afgenomen om te achterhalen wat zij zelf als hun erfgoed beschouwen en meerstemmige processen te analyseren vanuit het perspectief van een community. Daarnaast is ook Valika Seulders (KITLV) geïnterviewd om het wetenschappelijk perspectief van het curaçaose erfgoed en de geschiedenis te achterhalen.

Vorm

Tijdens het praktijkonderzoek was er een prototype-tool ontwikkeld die de mate van meerstemmigheid in een tentoonstelling kon analyseren aan de hand van begrippen zoals: emotienetwerken, participatie, co-creatie en gelaagdheid in perspectieven. Deze analyses bleken in de praktijk bij het Tropenmuseum echter vrij subjectief en incompleet. In deze publicatie is daarom deze tool uitgewerkt tot meerdere stappen met een quickscan en uitgeschreven praktische voorbeelden en tips.

De vraag uit het werkveld en praktische ervaring met communities hebben direct geleid tot de keuze van deze publicatievorm. De behoefte aan een praktische tool in het proces van meerstemmigheid kwam niet alleen naar voren tijdens de interviews met experts over meerstemmigheid, maar ook tijdens het symposium van het RCMC: Diasporic Objects. In de nabespreking benadrukte keynote speaker Paul Basu, hoogleraar antropologie, dat het van belang is om een toolkit te ontwerpen die kan helpen bij de museale praktijk met communities.

Ook in het Young Museum Professionals Netwerk dat in de zomer van 2017 is opgericht door Imara Limon, waar ikzelf ook deel van uitmaak, valt het woord meerstemmigheid vaak en de vraag hoe musea dit op een juiste manier kunnen implementeren.

Doelgroep

Deze handreiking is ontwikkeld voor museumprofessionals die betrokken zijn in het maakproces van tentoonstellingen in volkenkundige-, participatieve-, en stedelijke musea. Andere musea zijn echter niet uitgesloten, doordat de essentie belangrijk is voor alle musea en zijn medewerkers.

Schrijfstijl en publicatievorm

Er is gekozen om de publicatie in te leiden met een manifesterende uitleg over meerstemmigheid. Uitleg en onderbouwing omdat professionals uit het veld zich vaak moeten verantwoorden in hun gebruik van meerstemmigheid en er onduidelijk heerst over het begrip. Manifesterend van aard omdat collega's die niet bekend zijn met het begrip, meerstemmigheid negatief associëren en vergelijken de negatief geladen Facebookreacties.

De vormgeving en structuur is geïnspireerd op publicaties van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) en de Museumvereniging. qua typografie, opbouw, taalgebruik etc. De keuze voor een autonome publicatie is gemaakt door de omvang. De handreiking zou veel pagina's in beslag nemen in een bestaand vakblad en daardoor niet realistisch als publicatievorm. De handreiking zou bijvoorbeeld wel als bijlage uitgegeven kunnen worden bij het tijdschrift Museumpeil. Hiernaast volgen de kenmerken die gehanteerd zijn.

- geen voetnoten;
- bevat voorbeelden uit de praktijk;
- afbeeldingen ondersteunen de tekst en worden afgewisseld door sfeerbeelden;
- het beeldmateriaal is rechtenvrij en correct geannoteerd;
- beschikbaar in PDF en papieren versie;
- heldere vormgeving;
- strakke en zakelijke lettertype zoals: Arial, Verdana en Helvetica Neue;
- lettertype grootte 8-10 in algemene tekst;
- lettertype grootte 12-24 voor kopjes
- quotes en/of interviews uit de praktijk;
- kopjes brengen structuur aan in de tekst.

Vervolgonderzoek

Bij de inventarisering van persoonlijke collecties in stap 5 kan er door middel van vervolgonderzoek een waarderingssysteem worden ontwikkeld voor de waardering van objecten op emotioneel vlak. Een soort *Museale Weegschaal* waar emoties en persoonlijk belang voorop staan. Daarnaast kan deze handreiking worden voorgelegd aan meer musea verspreid in het land om meer voorbeelden te verzamelen en feedback te integreren in een nieuwe en verbeterde versie.

Deze handreiking is ontwikkeld aan de hand van theoretische- en praktische kennis uit volkenkundige, stedelijke en participatieve musea, maar de methodiek kan inspirerend en prikkelend zijn voor andere type musea: (kunst)- en (cultuur)historische, technische, maritieme, etc.

Met deze handreiking wordt je stap voor stap geholpen om een meerstemmige representatie op poten te zetten. Een hulpmiddel met tips uit het werkveld.